

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

GRÜNHUT, Gábor

Niger. Történelem és jog a nagy folyó partján / Niger. History and Law
on the banks of the big river

Eredeti közlés /Original publication:

Afrika Tanulmányok, 2008, 2. évf., 3. szám, 68–77. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.001.718

Dátum/Date: 2016. augusztus / August 23.

filename: grunhut_2010_Niger

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

GRÜNHUT, Gábor: Niger. Történelem és jog a nagy folyó partján / Niger.
History and Law, *AHU MATT*, 2016, **pp. 1–18.** old., No. 000.001.718,

<http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In Public Libraries

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, a Niger természetrajza, szerepe Nyugat-Afrika törté-
nelmében, Ókor és középkor, az európai kolonizációig, kolonizáció, függet-
lenné válás

African research in Hungary, the natural history of Niger, its role in the his-
tory of West Africa, Antiquity and the Middle Ages up to European coloni-
zation, colonization, independence

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

NIGER. TÖRTÉNELEM ÉS JOG A NAGY FOLYÓ PARTJÁN

GRÜNHUT, Gábor

Afrika Tanulmányok, 2008, 2. évf., 3. szám, 68–77. old.

Nyugat-Afrika leghosszabb folyója évezredek óta hatással van a térség társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági fejlődésére. Többet jelent egyszerű vízforrásnál, közösségek, vallások, népi hiedelmek és fohászok központi eleme, az élet bölcsője. Az ókor virágzó birodalmai éppen úgy kiszolgáltatottak voltak a Niger szeszélyes vízhozamának, mint ahogy a régió ma létező országai. Az életet adó vízforrás birtoklása kapcsán számos alkalommal robbant ki, népek és birodalmak felemelkedésével, avagy pusztulásával járó véres háború. Jogi formában a gyarmatosító európai hatalmak rendelkeztek először a Niger szabad hajózhatóságáról, vízének szabályozott felhasználásáról, mely megállapodásokat a dekolonizáció során függetlenséget nyert afrikai államok számos kiegészítés és aktualizálás mellett életben tartották.

Hajósok a Niger folyón (fotó: Szilasi Ildikó)

A folyó természetrajza

A Niger Nyugat-Afrika leghosszabb (4100 km), a Nílus és a Kongó után pedig a kontinens harmadik legnagyobb folyója. Előbbiekhez viszonyítva vize tisztának számít, ám hasonlóképpen jól hajózható. Forrása a Guineai-fennsíkon található, mintegy 240 kilométerre az Atlanti-óceán partjától. Északkeletre a Szahara irányába folyik, majd az egyeteméről és messze földön híres piacáról ismert Timbuktotól nem messze egy éles kanyart vesz, s déli irányba, a Guineai-öbölbe torkollik (így a folyó képe egy érdekes háromszög, vagy bumerángformát mutat). Vízgyűjtő területe 2 273 946 km², Nyugat-Afrika 7,5%-át fedi le. Öt országon – Guineán, Malin, Nigeren, Beninen és Nigérián – folyik keresztül, illetve érinti azokat, ezáltal a térség gazdasági, kulturális életében rendkívül nagy szerepet tölt be. A Nigeren négy szakaszt különítenek el a geográfusok: Guineában és Mali délnyugati területén található a legtermékenyebb rész, itt a legnagyobb a víz hozama is. A második szakasz egyedülállónak számít belső delta-tavaival, mocsaraival és ártereivel. Ez a mintegy 400 km hosszú rész az esős évszakban egyetlen – nagyjából 30 000 km² nagyságú – csatornákkal szabdalt, hol sekélyebb, hol mélyebb, vízzel tarkított régióvá válik. Itt oly mértékben veszít a Niger eséséből, hogy a további szakaszokon – dacára annak, hogy Moptinál a Bani folyó is beleömlik – már csak nagyjából egyharmada a vízhozama.¹ A harmadik, hurok utáni középső folyami szakasz elsősorban Nigerben kígyózik. Bár itt hat olyan kisebb folyó is táplálja, melyek forrása Burkina Fasóban található (Gouroual, Dargol, Sirba, Gouroubi, Diamangou, Tapoa), a gyors párolgás miatt a vízmennyiség mégis csökkenő tendenciát mutat.² Az utolsó szakasz a nigériai: ebben a régióban csatlakozik a legtöbb mellékág a Nigerbe (köztük a Benue és a Lokoja), s végül elérve a Guineai-öblöt itt fejezi be több ezer kilométeres útját a nagy folyó.

¹ Water resource variations of the Atlantic river bassins of Africa: the long term effects of rain shortage, J. P. Bricque, F. Bambat, et al. Forrás: <http://aochycos.ird.ne/HTMLF/BIBLIO/EVLREEN.HTM>

² Niger 2002-ben indított egy hosszú távú programot annak érdekében, hogy megakadályozzák a folyó nagyarányú kiszáradását. Lásd: <http://allafrica.com/stories/200703010421.html>

Szerepe Nyugat-Afrika történelmében*Ókor és középkor, az európai kolonizációig*

A Niger mint édesvízforrás mindig is stratégiai jelentőséggel bírt a különböző afrikai törzsek, népek, birodalmak számára. Elnevezése ugyan más és más az eltérő nyelveket beszélő emberek körében³, azonban a partja mentén szerveződő társadalmak életében játszott nélkülözhetetlen szerepe, a kereskedelem, a halászat, és az öntözés szempontjából is azonos. Az ókori rómaiak – ahogy Plinius munkáiban olvashatjuk – még úgy tudták, hogy a Niger a Nílusba torkollik, s erről sokáig az arab utazók is hasonlóan vélekedtek.

A folyó felső szakasza része volt a 8. század derekán létrejövő Ghánai Birodalomnak⁴, mely a korhoz mérten igen gazdagnak számított a Szaharán átívelő arany- és sókereskedelem megszervezése következtében. A despotikus államszervezet stabilitásának alapjait az örökletes királyság („*Ghana*” volt az uralkodó címe) és a Bida’a vallás adta (melynek középpontjában egy, a Nigerben lakozó mitikus kígyó állt).⁵ A birodalmat előbb a berber törzsek betörései, majd a 11. század közepétől a terjeszkedő muszlim almoravidák gyengítették, akik végül 1076-ban Abu Bakr vezetésével le is igázták.⁶ A többnemzetiségű – szoninkék, fulbék, malinkék (déli mandék) által lakott – megszállt területet azonban csak tíz évig tudták egyben tartani. A 12. század kö-

³ A szongai népcsoportnál Isa Ber, míg a manding nyelveken Joliba, Quorra vagy Kworra és Jeliba nevekkkel illetik a Nigert. Lásd: <http://www.mapsofworld.com/niger/geography/rivers.html>

⁴ A továbbiakban ez alatt a név alatt e kora középkori királyság értendő, és nem a mai Ghána. Érdekeség, hogy utóbbi nemzeti mítoszaiban az ott élők, eredetüket e korábbi birodalom elűzött lakóira vezetik vissza. Innen a mai állam elnevezése.

⁵ A lény számára cserébe azért, hogy a jó termést biztosítsa, évente egy szűzlányt kellett áldozni. A legenda szerint egy alkalommal, bizonyos Mamadou Sarolle nem volt hajlandó menyasszonyát oda adni, és emiatt a kígyó aszálylyal állt bosszút a népen. Forrás: http://www.ghana.co.uk/history/history/-ancient_ghana.htm

⁶ Kumbi Száleh, a főváros két településrészből állt: az egyikben az uralkodó és szolgálai, a másikban a kereskedők, illetve egyéb iparosok éltek. A két központot egy tíz kilométer hosszú út kötötte össze. Lásd: <http://history-world.org/africa2.htm>

zépén több-kevesebb sikerrel a szuszuk kísérelték meg helyreállítani az egykori Ghána nagyságát, de hatalmukat csak a déli területeken tudták megszilárdítani, majd pontosan száz évvel később egy új, és nagyobb birodalom végül őket is bekebelezte.

Ghána területétől keletre, lefelé a Niger mentén már évszázadok óta éltek mande törzsek kisebb falvakban, illetve néhány nagyobb városban, melyek élén király állt (ilyen „kiskirályságok” voltak: Toron, Ka-Ba, Niani). A Keita-dinasztiából⁷ származó Szungyata volt az, aki felismerve, hogy a Ghánai Birodalom széthullása következtében kialakult ürt saját állama, Mali tölthetné be, a 13. század első felében megkísérelte a mande népcsoportok egyesítését (fővárosnak Nianit megtéve). Az 1235-ös kirinai csatában legyőzte a területére behatoló, Szumanguru Kanté király által vezetett szuszu seregeket, majd folyamatosan uralma alá hajtotta a környező államokat is.⁸

Így jött létre a Mande Kurufa (a mandék szövetsége), mely fénykorában – a 14. század során – az Atlanti-óceántól, a Niger mentén egészen Gaó városáig terjedt.⁹ Az arany- és sókereskedelem, az öntözéses növénytermesztés és az ahhoz kapcsolódó állattenyésztés relatív jólétet teremtett. A Mali Birodalom jogfolytonossága egészen 1610-ig fennmaradt (ekkor hullott végérvényesen darabokra, IV. Mahmud király örököseinek testvérháborúja következtében).¹⁰ A történészek Mansza muszát – Szungyata ükunokáját – tartják a legnagyobbnak Mali uralkodói közül, aki nemcsak a hadsereget és a gazdaságot szervezte meg, de az iszlámot is sikerrel terjesztette.¹¹

Gaó központtal már a 11. században létezett egy kisebb szongai állam is a térségben, de befolyása nem volt számottevő. Sőt, 1325-ben Mansza musza seregei elfoglalták a várost, és a Szongai-dinasztia uralkodói majd csak a Mali Birodalom gyengülésével – 1464-ben, Szunni Ali¹² révén – szerezték vissza hatalmukat.

⁷ Élt kb. 1217–1255. A család Bilal ibn Rabah-tól, Mohamed próféta első müezzinjétől származtatta magát.

⁸ Mali hősi eposza tartalmazza Szungyata hódításainak és uralkodásának történetét, mely az afrikai irodalom egyik korai remeke. Lásd: <http://www.bu.edu/africa/outreach/materials/handouts/SUNDIATA.pdf>

⁹ http://mali.pwnet.org/history/history_mali_empire.htm

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Mali_Empire#_ref-representation_0

¹¹ <http://www.africanevents.com/Essay-Habeeb-MansaMusa.htm>

¹² Életről további információ található az alábbi internetes oldalon: <http://africanhistory.about.com/library/biographies/blbio-SonniAli.htm>

„Nagy” Ali halálát követően, 1498 és 1592 között az Aszkia-családból kerültek ki a királyok. Sikeresen vették fel a harcot a belső és külső ellenséggel egyaránt hadakozó Malival, és a gazdaság jövedelmezőségét kihasználva, hódító háborúkat is indítottak. A Szongai Birodalom olyan kereskedelmi központokat foglalt el, mint Timbuktu és Dzsenne, ezáltal a hagyományos arany-, valamint sókereskedelem mellett lefölözte a nagy gazdagságot hozó rabszolga-kereskedelem hasznát is. A jobbára családi szinten szerveződő, kasztrendszerű társadalomban, az adókból finanszírozott helyőrségek tartották fenn a rendet. Az elit vallását és a jog alapját az iszlám jelentette, de a helyi szokások párhuzamosan éltek a meghódított területeken, a tudományok központja pedig a már régebb óta egyetemmel rendelkező Timbuktu lett.¹³ Afrika legnagyobb birodalma alakult itt ki, ám a 17. század elején – fejlettebb hadi eszközökkel – rájuk támadó berber és beduin törzseket mégsem tudták visszaverni.¹⁴ Az Aszkia-uralkodóház a Niger ún. dendi régiójába szorult vissza, mely területet egészen 1901-ig, a franciák megjelenéséig tartották hatalmuk alatt.

Az északi támadók azonban nem voltak képesek az általuk meghódított hatalmas földeket sokáig birtokolni: folyamatosan adták fel állásaikat, néhol harc nélkül. Mindenesetre a szongai állam megszűnt, és helyét átadta számos kisebb királyságnak.¹⁵ Ezek egyike volt a Szegu királyság, mely mande gyökerekkel rendelkezett, és a névadó városon kívül Timbuktu, Mopti és Dzsenne felett is uralkodott. Folyamatos háborúban állt szomszédaival, minek következtében később jelentősen meggyengült. A korábbi vazallusállam, Massina muszlim vezetője Szeku Amadu 1818-ban dzsihádot indított Szegu ellen, melynek helyén két év múlva már Hamdullahi kalifátusa tündökölt. Bár összefüggő területet nem volt képes létrehozni Amadu, a térségben így is jelentős hatalommal bírt. Utóda fia lett (aki később lemondott a vezetésről az ő fia javára), mikor – ahogy már korábban is, többször – egy újabb „erős hadúr”, al-Háddzs Umár ibn Tal lépett a színre, aki 1862-ben seeregeivel lerohanta a kalifátust, s annak romjain létrehozta az ún. Tukulor Birodalmat, az utolsó nagy államot, mely magába foglalta a mai Guinea, Mali és Szenegál egész területét.

¹³ <http://www.cwo.com/~lucumi/songhai.html>

¹⁴ Az 1591-es marokkói invázióról lásd: http://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/morco_1591.html

¹⁵ <http://xenohistorian.faithweb.com/africa/af06.html#Al-Mansur>

A Niger legalsó szakaszán (a mai Nigéria területén) már a 11. századtól léteztek, ún. hausza királyságok (nevüket az államalkotó népcsoportról kapták), mint például Daurama, Kano, Jigawa Katsina vagy Gobir.¹⁶ Ezen államok fennállásuk során folyamatosan „egyensúlyoztak” az északnyugatra fekvő Mali, Szongai és a keleti Kanem-Borno birodalmak között, egészen az európai kolonizációig.

Nagymosás a Niger partján (fotó: Szilasi Ildikó)

Kolonizáció

Portugál felfedezők már a 15. század második felében feltérképezték a nyugat-afrikai partvonalat. Az 1490-es évekre eljutottak a Guineai-öböl mentén egészen a Niger deltájához (habár a legenda szerint Mungo Park skót utazó volt az első európai, aki a folyót meglátta), az imperializmus koráig azonban a portugálok, hasonlóan a többi európai

¹⁶ <http://www.wsu.edu/~dee/civafrc/hausa.htm> valamint a hausza államok eredetéről szóló teóriák összefoglalása: <http://dierklange.com/pdf/fulltexts/-hausa/01-Theories.pdf>

nemzethez csak kisebb kikötőket, kereskedő telepeket létesítettek, főként a rabszolga-, elefántcsont-, és nemesfém-kereskedelem céljából. A 19. század végére, elsősorban az angol és francia birodalomépítési törekvések következtében, Afrika más vidékeihez hasonlóan „európai” hadszínterré vált a kontinens nyugati fele is, s a második világháború végéig az is maradt. A Niger folyó vízgyűjtő területének nagy része francia befolyás alá került. 1895-től létezett hivatalosan is a Francia Nyugat-afrikai Föderáció (*Afrique occidentale française*) mely 1904-ben már nyolc kolóniát tömörített (ezek voltak: Mauritánia, Szenegál, Francia Szudán [a mai Mali], Francia Guinea [Guinea], Elefántcsontpart, Niger, Felső Volta [Burkina Faso] és Dahomey [Benin]).¹⁷

A folyó deltavidékét magában foglaló Nigéria 1901. január 1-jével lett a Brit Birodalom protektorátusa. Az angolok terjeszkedésének irányvonala Afrikában észak–déli irányú volt, mely „sávba” tökéletesen illeszkedett Nigéria is, habár az angol gyarmatok inkább a kontinens keleti és déli felére összpontosultak (Egyiptom, Szudán, Kenya, Uganda, Tanganyika, Észak- és Dél-Rhodesia, Becsuánföld, Dél-Afrika).

A hódítók magukkal hozták az európai jogrendszert is, melynek minden eszközzel igyekeztek érvényt szerezni. 1885. február 26-án, Berlinben megtörtént az első kísérlet az afrikai vizek szabályozására. Lényegében az összes, az afrikai gyarmatosításban érintett nagyhatalom által aláírt egyezmény az 1815-ös Bécsi Kongresszus által lefektetett nemzetközi jogi normákon alapult, és V. fejezetében (a Niger folyón való hajózásról) kimondja:

„XXVI. A Niger folyón – kivétel nélkül annak minden ágán és folyásán – valamennyi nemzet kereskedő járművei szabadon, egyenlő jogokkal hajózhatnak...”¹⁸

A leginkább érintett két birodalom, az angol és a francia is ratifikálta a megállapodást. 1890. július 2-án Brüsszelben a részes felek felülvizsgálták, és módosították elsősorban a Kongó vízgyűjtőterületére

¹⁷ A francia kolonizáció történetéről: http://www.africa.upenn.edu/K-12/French_16178.html

¹⁸ A szöveg kivonatolt változata: <http://web.jjay.cuny.edu/~jobrien/reference/ob45.html>

vonatkozó részeket, valamint újból megerősítették a rabszolga-kereskedelem tilalmát.

Látkép – Niger folyó (fotó: Szilasi Ildikó)

Az első világháborút követően, 1919. szeptember 9-én Saint-Germain-en-Loye-ben az egyezmény újbóli megváltoztatására került sor.¹⁹ Az első bekezdésben a részes államok körét kiterjesztették a Népszövetség azon tagjaira is, melyek hajlandóak voltak elfogadni a dokumentumban rögzítetteket. Miután földrajzi pontossággal meghatározták a jogszabály alkalmazhatóságának hatókörét, arra folyamatosan visszautalva a következő rendelkezéseket írták elő: az aláíró nemzetek tagjai szabad mozgásának (korlátozni csak a közrend, biztonság érdekében lehetett), kereskedelmének biztosítása, tulajdonuk védelme. Az egyes államok saját döntésük alapján, szabadon rendelkezhetnek a területükön fellelhető természeti javakkal (az ötödik bekezdés ezt külön nevesíti a Niger vízgyűjtő-területével kapcsolatban). Csak olyan

¹⁹ Forrás: „Convention Revising the General Act of Berlin, February 26, 1885, and the General Act and Declaration of Brussels, July 2, 1890 – The American Journal of International Law, Vol. 15, No. 4, Supplement: Official Documents (Oct., 1921), pp. 314–321 (a jogszabály angol nyelvű hiteles fordítása) valamint http://untreaty.un.org/unts/60001_120000/20/13/00038645.pdf

adók és vámok beszedésének engedélyezése, melyek magából a hajózási tevékenységből adódó kisegítő szolgáltatások fedezése miatt nélkülözhetetlenek, éppen ezért arányosak. Az egyezményben rögzítettek szerint még azokért az egyes területeken kiépített közművek használatáért (csatorna, vasút) sem lehetett külön díjat fizettetni a részes felekkel, amelyek a hajózhatóságot biztosították a hatókörön belül. Mindez nem vonatkozott azokra az utakra, melyeket a nyersanyag, illetve késztermék, folyóig történő szállítására építettek, ugyanakkor az egyenlő bánásmód itt is alapkövetelmény volt. Az egyezmény továbbá az egyes államok feladatává tette, hogy területükön a hajózás biztonságát növelő szabályokat alkossanak, és annak betartatására megfelelő szerveket (apparátust) hozzanak létre. A rabszolga-kereskedelem elleni fellépést, valamint a bennszülöttek között a „fejlődés és civilizáció” terjedésének elősegítését támogató programok megvalósítását is szorgalmazta a módosított dokumentum, mely egészen a gyarmati rendszer felbomlásáig hatályban maradt.

Függetlenné válás

A második világháborút követően a korábbi gyarmattartók jelentősen meggyengültek, tengerentúli birodalmaik széthullását már nem tudták megakadályozni, átrendeződött a világhatalmi status quo, kialakult a bipoláris rend.

1958. október 5-én Franciaországban létrejött az ötödik köztársaság, Charles de Gaulle elnökletével (egyben kialakult a ma is működő félelnöki rendszer). Az előző kormány az algériai krízisbe bukott bele: képtelen volt megoldást találni a függetlenedni vágyó gyarmatok és egyéb speciális területek követeléseire. A Francia Nyugat-Afrikai Föderáció államai is „öntudatra ébredtek”: noha bizonyos autonómiával már addig is rendelkeztek, és meghatározott számú képviselőt delegálhattak a francia törvényhozásba, immár saját kezükbe kívánták venni sorsuk irányítását. A de Gaulle vezette Franciaország két lehetőséget kínált fel: elszakadás, vagy a „szövetségben” maradvá széleskörű önigazgatás.

Guinea – a többi területtől eltérően – 1958 során a teljes függetlenség mellett döntött. Az Ahmed Sékou Touré által irányított Guineai Demokrata Párt (PDG) – mely egy évvel korábban megszerezte a parlamenti helyek többségét – volt e megoldás fő szószólója. Az önálló-

ságot nyert, új állam első elnöke Touré lett, aki országában a kínai utas szocializmushoz hasonló rendszert kívánt megteremteni, habár párhuzamosan a franciákkal és az Egyesült Államokkal is széleskörű kapcsolatokat tartott fenn. Hatalmát pártállami diktatúra kiépítésére használta fel, 1984-ben bekövetkezett haláláig több mint egymillió lakos hagyta el az országot. 1970-ben a szomszédos Portugál (mai nevén Bissau-) Guineából kiindulva, fegyveresek kíséreltet tettek eltávolítására – az akció azonban sikertelen maradt. Tourét miniszterelnöke, Louis Lansana Beavogui követte, de csak rövid ideig maradhatott posztján, mivel Lansana Conté vezetésével egy katonai junta megbuktatta. A „lázado” Conté szakított a szocialista jellegű próbálkozásokkal, piacgazdaságot alakított ki, s igyekezett hazacsalogatni az évek során elmenekült százezreket. Noha bizonyos demokratikus elemeket beiktatott a hatalomgyakorlásba, 2001-ben az ellenzék vezetőjét, Alpha Condét bebörtönöztette az „állam rendjének veszélyeztetése” címmén. Az ezredforduló környékére rendkívül instabillá vált a politikai helyzet Guineában, már-már polgárháború kirobbanása fenyegetett.

1959. április 4-én Francia Szudán, Mali Föderáció néven egyesült Szenegállal, az államszövetség 1960. június 20-án a Francia Közösség teljes jogú, önálló tagjává vált. Két hónappal később a dakari vezetés meggondolta magát, az együttműködés felbomlott és mindkét ország külön kezdte írni történelmét.

A Niger folyó leghosszabb szakaszát magának tudó Maliban Modibo Keita létesített szocialista, egypárti alapokra épülő államot, mely azonban az európai modell helyett egy sajátos afrikai utat járt be. Ennek stílusjegyei közül csak egyet kiemelve: az egykori Francia Szudánban lényegesen nagyobb hangsúlyt fektettek a nemzeti – vagyis az újra felfedezett mali – identitás mesterséges erősítésére, mint a világproletáriátust összefogni szándékozó internacionalizmusra. Keitától 1968. november 19-én, egy katonai puccs során Moussa Traore főhadnagy ragadta el az elnöki hatalmat, aki maga mellé, megosztva a főhatalmat egy tizennégy tagú konzultációs tanácsot nevezett ki. Az új államvezetés „demokratikus centralizmusába” sem fért bele azonban a többpártrendszer, az 1980-as kormányellenes ellenzéki diáklázadást brutálisan elfojtották. 1985 decemberében az ásványkincsekben gazdag Agacher terület birtoklása miatt – 1974 után immáron másodjára – villámháború tört ki a két szomszédos állam, Mali és Burkina Faso (az

első hadjárat idején még Felső Volta) között.²⁰ Az 1990- es évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy nagyobb teret kell engedélyezni a magánvállalkozások számára, ezért a kormányzat együttműködésben a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) kidolgozott egy finanszírozási tervet a gazdasági struktúra átalakítására. Az így életre hívott takarékosági program – mivel a politikai elit igyekezett kihúzni magát hatálya alól – főként a lakosság körében eredményezett feszültségeket.²¹

A Niger folyó vízgyűjtő-területének országonkénti megoszlása

Ország	Területe (km ²)	Területe a Niger vízgyűjtőjéből	Területe a Niger vízgyűjtőjéből (%)
Guinea	245 857	96 880	4,3
Elefántcsontpart	322 462	23 770	1,0
Mali	1 240 190	578 850	25,5
Burkina Faso	274 000	76 621	3,4
Algéria	2 381 740	193 449	8,5
Benin	112 620	46 384	2,0
Niger	1 267 000	564 211	24,8
Csád	1 284 000	20 339	0,9
Kamerun	475 440	89 249	3,9
Nigéria	923 768	584 193	25,7

(Forrás: FAO Land And Water Bulletin – Irrigation potential in Africa: A basin approach, 2005)

Megerősödtek az ellenzéki politikai mozgalmak, melyek az évtized közepén, a szárazság elől elmenekült, később azonban visszavándorolt és a kormányerők ellen fellépő nomád tuareg törzsekkel együtt aláásták a Traore-rezsim stabilitását. Az elnök szükségállapotot hirdetett és a hadsereget is bevetette a rend helyreállítása érdekében. 1991 tavaszán újabb diáklázadás tört ki, majd március 26-án a katonaság segít-

²⁰ A konfliktusról bővebben: Burkina Faso and Mali, Agacher Strip War by Tom Cooper 1985 http://www.acig.org/artman/publish/article_460.shtml

²¹ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2828.htm>

ségével Amadou Toumani Touré (az ejtőernyős osztag vezetője) vette át a hatalmat. Az augusztusban összehívott nemzeti konferencián új alkotmányt fogadtak el, egyúttal általános választások megtartásáról döntöttek. Az 1992 júniusában lezajlott voksoláson Alpha Oumar Konaré, a Szövetség a Demokratikus Maliért jelöltje szerezte a legtöbb szavazatot. Két ciklust követően, 2002-ben a korábbi puccsista Touré vette át a helyét.

**A Niger folyó vízgyűjtőjének vízkapacitása,
valamint annak öntözési célú felhasználása országokként**

Ország	A Niger vízgyűjtőjéből kinyerhető vízkapacitás (millió m ³ /év)	A Niger vízgyűjtőjéből kinyerhető vízkapacitás (m ³ /hektár/év)	A Niger vízgyűjtőjéhez kapcsolódó öntözhető terület (hektár)	Öntözés alatt álló terület (hektár)
Guinea	4,35	23 500	185 000	6000
Elefántcsontpart	1,18	23 500	50 000	0
Mali	22,24	40 000	556 000	187 500
Burkina Faso	0,04	7000	5000	850
Benin	1,85	18 500	100 000	740
Niger	8,21	37 000	222 000	67 520
Kamerun	0,37	18 500	20 000	2000
Nigéria	16,79	7000	1 679 000	670 000

(Forrás: FAO Land And Water Bulletin – Irrigation potential in Africa: A basin approach, 2005)

Kelet felé tovább haladva, a folyó nevét magán viselő Niger 1960. augusztus 3-án vált függetlenné, noha jogfolytonossága megmaradt a Francia Közösséggel. 1974-ig Hamani Diori irányította a lényegében pártállamként működő országot. Tőle Seyni Kountché hadnagy vette át a hatalmat egy puccs során, mely a gazdaság rossz állapota, a korrupció és a rendkívüli szárazság miatt szinte borítékolható volt. Az új elnök 13 évig, 1987-ben bekövetkezett haláláig maradt az ország élén. Utóda a vezérkari főnök – egyben unokaöccse – Ali Saibou lett, aki felismerve a változó erőviszonyokat, számos engedményt tett az ellenzék számára (új alkotmány, politikai foglyok szabadon bocsátása), ám a többpárti rendszer kialakítását csak 1990-ben hagyta jóvá. Az 1991 júliusában összeült, immáron ellenzéki képviselőket is tömörítő

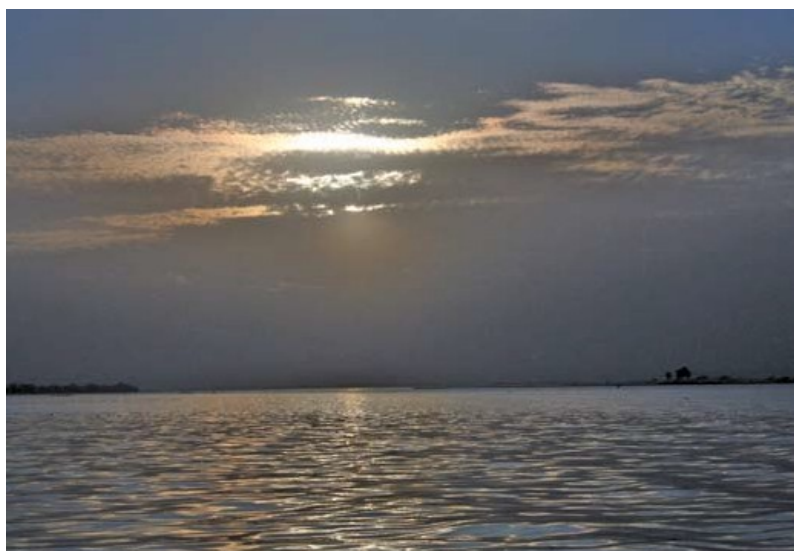
Nemzetgyűlés legfőbb feladata az új alaptörvény elfogadása volt. A demokratikusan választott kormány ennek ellenére csak 1993 áprilisában lépett hivatalba. Első lépései között 33 évnyi kvázi függetlenség után a gyakorlatba is átültette a szabadságjogok (független sajtó, általános választójog stb.) érvényesülését. Az új elnök, Mahamane Ousmane azonban nem találta meg a közös hangot a kormányzó párttal, mely jelentősen kiütközött az 1995-ös tuareg felkelés során tanúsított kormányzati tehetetlenség során. 1996. január 27-én Ibrahim Baré Maïnassara ezredes hajtott végre államcsínyt, majd júniusban megválasztatta magát államfőnek. Diktatúrájának finanszírozása érdekében szorosabbra fűzte országa kapcsolatait a nemzetközi embargó alatt álló Líbiával. 1999 áprilisában Baré-t meggyilkolták, az elkövető Daouda Malam Wanké őrnagy volt, aki azonban a korábban tapasztaltaktól eltérően a háttérben maradt, a választásokat így Tandja Mamadou – a koalíció jelöltje – nyerte meg.

A Niger hajnalban (fotó: Dennis Hunink)

A Francia Közösségen belül autonómiával rendelkező République du Dahomey 1958. december 11-én jött létre, teljes függetlenségét 1960. augusztus 1-jével nyerte el. 1975-ben az itt található tengeröböl nyomán nevezték át az országot Beninnek. Az önálló Dahomey első elnöke Hubert Maga volt, akit az 1963-as puccs után Justin Ahomadegbé követett, majd öt hat évvel később Paul-Émile de Souza ezredes távolította el. 1970–74 között egy háromtagú elnöki tanács irányította az országot, annak feloszlását követően egészen 1989-ig Mathieu Kérékou volt az egyszemélyi vezető. Szocialista típusú diktatúráját, „Afrika Kubájaként” emlegették. 1991-ben többjelöltes választásokat írtak ki, de a bizonyítottá vált csalások ellenére Kérékou még tizenöt évig hatalmon maradt, 2006-ban aztán Yayi Boni váltotta tisztességében. Nigerhez hasonlóan az 1960. október 1-jén függetlenné vált egykori brit gyarmat Nigéria is a „Nagy folyóról” kapta nevét. A többnemzetiségű ország északi területein elsősorban az iszlamista Nigériai Nemzeti Párt tudott támogatókat szerezni, míg a déli részeken pedig inkább a keresztény *National Council of Nigeria and the Cameroons*, valamint a jorubák által favorizált Akció Csoport. 1961-ben népszavazást írtak ki a Nigéria és Kamerun határán fekvő vitatott, ún. észak- és dél- – avagy brit – kameruni területek hovatartozását illetően. A referendum értelmében a déli tartományok a Kamerunhoz való csatlakozás mellett döntöttek, míg az északiak maradtak nigériai fennhatóság alatt. Az olajban igen gazdag Nigéria 1963-ban szövetségi köztársasággá alakult át, az ország első elnöke Nnamdi Azikiwe lett. 1966-ra a korrupció, a siralmas gazdasági állapotok, valamint a folytonosan változó erőviszonyok következtében teljesen instabillá vált az állam politikai-társadalmi helyzete. Sorozatos államcsínyek követték egymást: 1967 májusában a keleti országrész Emeka Ojukwu ezredes irányítása alatt kikiáltotta függetlenségét (Biafrai Köztársaság), melyet azonban a szövetségi kormányzat nem hagyott szó nélkül: július 6-án a nigériai hadsereg lerohanta az elszakadni vágyó tartományokat. Az 1970-es olajár-robbanásból hatalmas bevételekre tett szert a föderális államvezetés, illetve az azt vezető katonai junta. A korrupció rendkívüli méreteket öltött, a lakosság többsége továbbra is nagy szegénységben élt. 1979-ben, 1984-ben és 1985-ben is puccs döntötte meg az aktuális kormányzatot, az utóbbi államcsíny során hatalomba kerülő Ibrahim Babangida elérte, hogy hazáját felvegyék az Iszlám Konferencia tagállamai közé, valamint az IMF strukturális helyreállítási programjába. Noha Babangida 1992-ben általános vá-

lasztásokat írt ki, az ellenzék győzelmének hírére később érvénytelenítette azokat, és a rákövetkező esztendőben bekövetkezett eltávolításáig Nigéria elnöke maradt. A helyébe lépő Sani Abacha rémuralma volt az ország újkori történetének legkegyetlenebb korszaka, mely a vezérezredek hat évvel későbbi meggyilkolásáig tombolt. A polgári kormányzás csak Olusegun Obasanjo 1999-es megválasztásával tért vissza, noha az új elnök esetében is felmerült a szavazás manipulálásának gyanúja. Az utolsó, nemzetközi megfigyelők által szintén tisztességtelennek ítélt voksolást 2007-ben Umaru Yar'Adua, a Demokrata Párt (People's Democratic Party) jelöltje nyerte meg.

Naplemente a Nigeren (fotó: Szilasi Ildikó)

A fentebb írtak alapján, a Niger folyó menti államok függetlenné válása, politikai–szervezeti működésük stabilizálása nem ment zökkenőmentesen, sőt, mind a mai napig vissza-visszatérő válságok kísérték, melyek súlyosan fenyegetik a tárgyalt országok konszolidálódását, gazdasági fejlődését. Az érintett felek 1963 októberében, Niameyben ültek össze első alkalommal, hogy szabályozzák a folyón történő hajózást és gazdasági együttműködést. Az egyezménybe foglalt megállapodásukat 1964. november 25-én további részletekkel egészítették

ki. Amint Tiyanjana Maluwa tanulmányában rámutat²², ezek a megállapodások nem pusztán a gyarmati időkben megalkotott szabályozások aktualizált utánzásai, mivel a Niger vízgyűjtőterületét egy egységként kezelik, melyből kétségtelenül következik, hogy a részes felek jogai és kötelezettségei is egyetemlegesek e téren. A korábbi gyarmatbirodalmak tekintetében ez elképzelhetetlen lett volna. Később ezekre az egyezményekre alapozva, az érintett államok 1967-ben megalkották a folyó középvezetékének szabad hajózásáról szóló szerződést, majd 1980-ban létrehoztak egy közös alapot a Niger megővése érdekében.²³ A folyóval kapcsolatos egyik utolsó, nagy jelentőségű nemzetközi jogi lépés a Hágai Nemzetközi Bíróság 2005. július 12-én meghozott 135 oldalas ítélete volt, mely Niger és Benin között határozta meg a folyóban található szigetek (különösen a Lété-sziget) illetékességét, valamint a határvonal pontos földrajzi elhelyezkedését.

Mali – Niger (www.istockphoto.com)

²² Tiyanjana Maluwa: Legal aspects of the Niger river under the Niamey Treaties (Natural resources journal, vol. 28. 1988.)

²³ Protocol relating to the Development Fund of the Niger Basin. Faranah, 1980. november 21.